

мр БИЉАНА КАШИЋ
Истраживач сарадник, ИХРПХ, Загреб

Оригинални научни рад

ИДЕОЛОГИЈСКИ ПРИЈЕПОРИ И МАРКСИЗАМ

(Прилог истраживању начелног концепта КПЈ/СКЈ
1945-1960)

Истраживање марксизма у југославенској поратној збиљи претпоставља раскид са саморазумијевањем његова мјеста на линији знаности и(ли) идеологија у свјетлу Марксом инспирисаног теоретизирања и методички освјештен приступ о конзеквенцијама такве позиције. Ради се не само о начелној социјално-теоријској позицији већ о револуционарању збиље на трагу упуте П. Враничког да је револуција и теорија и пракса југослаvensких комуниста.¹ Цјеловити послеријатни развој био је у знаку револуције као носивог програма и, у том смислу, био посредован револуционарним хтијењем његова субјекта.

1.1. Чини се у методичком смислу нужним осигурати полазиште о револуцији као програмски неудојеном појму² који сабира све пријепоре везане уз дјелотворност теорије, утопијске интенције и идеологијског наговора, засаде, праксе и друштвених помака. То се посебно читава у односу марксизма и идеологије који је, упркос категоријској несупростављености³, вишеслојан и повијесно утемељив.

Истраживање тог односа почива, не толико на апорији марксизма: знаност или идеологија, о чему су се, посебно педесетих година, бистрила настојања углавном међу филозофима⁴, већ на предмнијевајућој вези марксизма и идеологије.

(Напомене ради, Марксово поимање револуције као епохалног обрата темељи се на докидању предувјета за идеологију уопће, чини претпоставним немогућност идеологије.)

1.2. Кроз историјску призму послеријатних мијена тај однос се мијењао, иако је марксизам, као и 'теоријска' сфера, задуго егзистирао као интегрални - поунутрени дио идеологијског поља.

Задаћа рада је да осмотри модусе тог односа у раздобљу од 1945. до 1960. године, имајући у виду повијесну улогу Комунистичке партије, односно Савеза комунисте у датим околностима. Умјесто класичне историјске реконструкције, питање историјске концептуализације⁵ произлази из саме материје проблемског склопа. С обзиром на чињеницу да аналитички увиди указују на различите начине појављивања идеологије, спрегу теоријског и идеолошког, мијешања разина, успоставу идеолошког дискурса.

1.3. Истраживањем насловљеног односа унутар датог историјског контекста разабиремо се, увјетно, три 'фазе' које стриктно корелирају с промјеном улоге и физиономије Партије:

1) у првој фази (1945 - 1948/49) на дјелу је изравна упућеност марксизма на идеосферу, чији именоватељ је агитпроп;

2) у другој фази (1948/49 - 1952/53), коју карактеризира посебан рез у начелној поставци: совјетска револуција - револуција уопће, раствара се идеолошки ентитет и остварују моменти пријелаза;

3) у трећој (1952/53 - 1960), уз озбиљне предувјете, докида се, иако не сасвим, институционално-изванска свеза марксизма и идеологије (агитпроп суства), а марксизму легитимира знањствени статус и омогућује знањствени ход.

Покушат ћу поближе експлицирати основне значајке наговјештеног односа с нагласком на изнесену историјску смјештеност.

1.) У непосредном поратном раздобљу марксизам је био у идеолошкој функцији повијесне проведивости револуције - изградње социјализма као поретка и његових непосредних ускополитичких захтјева. Поимање властите задаће у складу с тако постављеном императивношћу претпоставља разумјевање цјелине историјске ситуације по 1945. години, коју, међу осталим, карактеризира: економско сиромаштво и заосталост, сложени политички контекст, низак цивилизацијски и опћеобразовни ниво становништва, недостатак теоријског кадра, остатак побијеђених снага и разне полит-идејне оријентације, баласт мисаоног провинцијализма.

У свјетлу конституирања новог поретка 1945. године тзв. опће мјеста теоријске позиције Комунистичке партије Југославије била су:

а) Однос револуције као епохалног преображаја и непосредног акционог програма, точније: сводивост цјелине револуционарних садржаја и дугорочних циљева на непосредне, али нужне, привредно-мобилизацијске и прагматичке задатке.

Акционо-мобилизацијски програм КПЈ, који је произлазио из нужде легитимитета новог поретка, темељио се на формулирању питања везаних уз установљење и функционирање политичке власти, озбиљењу политичког јединства као интегративне окоснице и рјешавању виталних проблема обнове и изградње земље. Стога Д. Биланчић с правом устврђује: "Реконструкција програмске оријентације КПЈ за социјалистичку изградњу у првим послјератним годинама може се извести из практичних мјера којима се градио државни систем."⁶

Не само што Комунистичка партија није посве рашчистила основне дилеме идеологијских и теоријских путоказа, већ јој је теоријска проблематика била посве изван видокруга непосредног дјелатног програма.

Укратко: доминантна позиција владајућег марксизма, која се надавала више као а приорна теоријска зготовљеност но конзистентан теоријски пројект, била је у идеологијској функцији текућег програматског концепта.

б) Однос теоријске позиције Комунистичке партије и совјетског теоријског и практичног искуства, а исказивао се синтагмом „марксизам - лењинизам” знамом из арсенала ондашње официјелне марксистичке литературе.

Док је, с једне стране, била евидентна теоријска непропитаност власните ситуације, а теоријски обзор за критичко пропитивање домаћег искуства био недостатан, неситуиран и скровит, дошло је до поопћења са искуством прве земље социјализма уз, исто тако, снажан утјецај совјетских концепција „на плану државне организације, схваћања улоге партије и у односу према науци и култури.”⁸

И најповршнији увид у непосредно послјератну тискану продукцију свједочи о преминацији совјетских пријеводних дјела⁹ из опуса марксизма - лењинизма уз неселективни и критички неиздиференциран статус, као и о обрнутом слиједу приоритета међу класицима марксизма.¹⁰

И без темељитих теоријско-вриједносних просудби могуће је устврдити идеологизацију марксизма на више разина:

- разини непропитујуће поопћености цјелокупне марксистичке теоријске проблематике са совјетском концепцијом (на разини носивих теоријских питања и спрам укупности марксистичког теоријског искуства);

- разини његове теоријски-немисаона опредмећења - посредовним и посредујућим приступом, редуktivним и партцијалним исказом, интерпретативном ограниченошћу, нефундираним учењем сегмената (о партији, држави, хисторијском и дијалектичком материјализму и др.);

- разини његове повијесне улоге - ускополитичком рецепцијом његове повијесне задаће, инструментализацијом теоријских постулата, симплицираним приступом и др.;

- разини дискурса - тзв. народнодемократском фразеологијом, пропагандно-мобилизацијском усмјереношћу (помакнутост значења, свијет парола, прикривеност утопијског садржаја);

- разини вриједносног састава - социјална хармонија, једнакост, јединство, бесконфликтност - и(ли) тзв. егалитарни синдром¹¹.

Наспрам посвемашње совјетске продукције, интерпретације марксизма у нас су биле посве оскудне, без теоријске подлоге и често и елементарних теоријских и знанствених увида, пригодничарске и реферирајуће на совјетску мисао.

ц) однос Комунистичке партије спрам идеологијског рада, у грубим обрисима исказивао се као дворазински: као процес класног освјештења носитеља револуционарног програма и као идеологијски одгој на најширој fronti.

Док се стриктно идеолошки-образовни посао проводио у сложенем саставу идеолошког рада (курсеви, политичке школе, марксистички кружоци, семинари и сл.), базирајући се на исправном (беспризивном) тумачењу и усвајању марксизма - лењинизма¹², у тзв. масовном идеолошкој програму подједнаку су улогу имале агитацијске пароле, усмене поруке, марксистички кружоци кад и партијска гласила попут "Борбе", "Црвене заставе" у Србији или "Социјалистичког фронта" у Хрватској.

Иманентном својењу марксизма на упоробну идеолошко-пропагандну функцију изравно је придонио Агитпроп.¹³ Као мјесто усостављања марксизма у идеоскоп и директивног посредовања истодобно, представљао је непријепорну окосницу спроведбе и јединства на идеолошкој, социјалном и политичком плану. Другим ријечима, Агитпроп је имао директивну улогу у осмишљавању, руковођењу и контроли цјелокупном надградњом.

Сви теоријски текстови¹⁴ као и разни говори или написи из опуса марксизма - лењинизма обитавали су унутар дјелатног круга Агитпропа ЦК КПЈ (и хијерархијски нижих инстанци) и тек посредовани њим могли бити обзнањени. Но, ваља истаћи да они сами нису били предмет теоријских распри или предлогачак за теоријска домишљања. Више се оцјењивао идеолошки сукус текста, прогресивни или реакционарни карактер но теоријски досег. Преко анализе теоријског склопа у агитпроповском 'власништву' теоријско утјецање совјетског марксистичког назора - продукције показује се као неоспорно и незаобилазно извориште марксистичких идеја. Оне су се често узимале или као готове марксистичке респектуре или ослониште за установљење марксистичке позиције. Такви материјали различите квалитете често су служили за инструкирање предавача за идејно изграђивање чланства или као оријентација за разумијевање марксистичко-лењинистичке теорије уопће.¹⁵

Идеолошка интервенција је дошла до посебног изражаја у културној сфери наметањем соцреалистичког обрасца¹⁶, а чиме се идеолошки критериј поставио не само као директивни критериј просудбе¹⁷, већ као естетички појам усредишњен у 'нову' умјетност. таково настојање било је на линији већ одређене доктрине у првој земљи социјализма којом се у први план ставља социјално-педагошка функција умјетности у друштву.

Соцреализам је, као и све друге директивне видове идеолошке акције, 'красио' подтекстуални налог дефиниран као „борба за чистоћу марксистичке идеологије”, што је заправо метафора односа револуционарног субјекта и револуционарне идеологије до почетка педесетих година.

2.) Иако су збиљски предувјети извирали из аутохтоности револуције у нас (а узима се с правом и искричавост теоријског напора у међуратном стваралаштву), првих поратних година није постојала могућност теоријског оспособљења марксизма. Штотвише, она се није постављала као питање.

Уз све методичке ограде које проистјечу из навођења појединог разлога, чини се битним склоп историјских околности, односно историјска позиција унутар које се совјетска концепција „марксизма - лењинизма” пре-

зентирала као а приорна и једина референца. Отуда, надаље, немогућност теоријског суодношења спрам марксизма уопће због једног - на разини опћег принципа - уздигнутог марксизма све док стаљинизам као проблем није био постављен. (Јер, „Из постулирана стајалишта да једно искуство може имати ранг искуства уопће и становишта да једна - из једног искуства подузета интерпретација Маркса може бити мјеродавна позиција за цјелину марксизма, слиједе и два битна ограничења одатле изведеног теоријског сустава: прво, он је запрека увиду у другу и друкчија искуства, друго, он је препрека увиду у нова искуства.“¹⁸

Пети конгрес Комунистичке партије Југославије, одржан од 21-28. српња 1948. године узима се као непријепорно полазиште у освјештавању тог проблема. Мјесто самотумачења и самодостатности у лику важећег марксизма - лењинизма раствара се управо у идеологијској конфорнтацији са Совјетским Савезом, а на предметно-садржајној разини у суодносу с дотада безупитним совјетским теоријским искуством. За даљњи теоријски обзор била је значајна спознаја о хисторијској неодрживости марксизма као модела једномишљења¹⁹, те оријентација на властито теоријско осмишљавање марксистичке концепције у сугласју с југославенском друштвеном праксом, дакле „(...) разрада наше стварности и тековина наше револуције и путева изградње социјализма код нас на основи марксизма - лењинизма.“²⁰ Умјесто схематског и схематизираног посредованог приступа искуству, властита марксистичка мисао имала би имплицитни референтни оквир за предмет валоризације. Но, при критичком ишчитавању материјала Петог конгреса уочљива је извјесна идеологијска задршка, што за посљедичност има двозначну интенцију саме позиције марксизма - лењинизма. С једне стране, видно је полит-тактичко настојање, али и увјерење да се повијесно одржи слика теоријског идентитета („Треба имати на уму и чињеницу да би се, услед неоправданог напада Информбироа и, посебно, ЦК СКП(б) на нашу Партију, могла - на терену постојећих идеолошких слабости - појавити невјерице у класике марксизма - лењинизма и, самим тим, и ревизионистичке тенденције. Према таквим могућностима морамо повећати нашу будност и сваку ревизионистичку појаву, у самом почетку, теоретски и политички ликвидирати“²¹), а с друге, хтијење о нужности теоријске разраде домаће проблематике.

На предворју носивог идеологијског реза између партикуларне изградње социјализма и револуције, мишљене као епохални свјетски процес (ранг питања: опће-посебно) успоставља се захтјев за идејно-политичким јединством, појачаном пропагандом марксизма - лењинизма, посебно марксистичког учења о изградњи социјалистичког друштва.

Марксизам се на Петом конгресу формулира и као владајућа идеологија и као владајућа знаност; први пут експлицитно легитимира као теоријска позиција КПЈ у лику марксизма - лењинизма истодобно, кад се наговјешћује његово упосебњење. Стога је „борба за чистоћу марксистичке линије“ била више но икад основно политичко и идеологијско питање, центрирано у сам идеологијски рез.

Надовезујући се на цијело поратно раздобље од 1945. године, поставља се питање што се под тим предмнијевало:

- на теоријској разини инсистирање на „чистоћи марксистичке идеологије” значило је отклон и од мистицизма, мрачњаштва, идеалистичког поимања свијета, субјективизма, дакле, свега што је било суприпадно „буржоаској” идеологији и знаности;

- на ширем културном плану то је значило усвајање категорије идејности (социјалистичке, иако тако није јавно спомињана) као инхерентног појма новој култури;

- у идеологијском раду - 'исправно' тумачење марксистичког наука.

Иако је „борба за чистоћу марксистичке линије”, тако широко постављена, укључивала соцреалистички образац, социјалистичку идејност, револуционарни ангажман, тенденциозност, најзорније се промовирала и супсумирала категоријом партијности.

Партијност, што смисао црпи из функционално приређеног „назора на свијет”, марксизма садржајно сведеног на термин „доктрине”, постао је у задобијеном контексту модус егзистенције цјелокупног идеосклопа, његов други именоватељ. Смисао партијности није била само до краја изведена или одјеловљена идеологија, већ неупитна захтјевност њезина одјеловљења, а задаћа Партије била је да увјерава масе у њену исправност, исправност политике и њених парола.

Партијношћу се примјеравала конкретна збиља и практичко дјеловање теоријској конструкцији марксизма - лењинизма те, у обратном смјеру, дисциплинирано извођење политичких напуताка. Њоме се, исто тако, до 1948. године (у хисторијском смислу и до 1949/1950) посвједочавала вјерност совјетском искуству које је имало начелни статус социјалистичког искуства.

Примјетно је да се партијност и у дискурсу много више раби од суприпадних категорија, као и то да су прва, стидљиво покренута пропиткивања и рапчишћавања 1949. и 1950. године ишла преко појма поимања партијности.²² Стога ће Е. Шинко, контроверзни културни стваралац, на Другом конгресу књижевника Југославије 1949. године говорити о партијности, али друкчијој од совјетске коју краси лажна опћенитост и безиндивидуалност: „А наша партијност, лењинска партијност тражи од умјетника баш супротно: индивидуалност, која је стваралачки дио социјалистичког колектива. Наша је линија у политици и у умјетности истина, пролетерска истина.”²³ Пукоти-на се збила у идеологијски разумљеној партијности; нипошто се не одбацује појам партијности већ се удваја вриједносним предзнаком: истина/лаж, стваралачка партијност насупрот другој (у основи нелегитимној) партијности. Отуда је и инсистирање на вриједносној конотацији партијности без шире експликације имало за циљ више нужну различитост но различитост садржаја. Такође се унутар поимања заједничког концепта марксизма покушао дифференцирати став о преузимању туђих рецепата у односу на неупитне јединствене, марксизму иманентне поставке и њихове друштвено-производне импликације. То дијелом објашњава став Другог пленума ЦК КПЈ против ша-

блонског преношења праксе и организацијских форми које не одговарају унутрашњој социјалистичкој изградњи, али за нужност усвајања начела опћег социјалистичког концепта: „А нећу ни да говорим о томе да теоретска искуства Совјетског Савеза, у овом конкретном случају - основни принципи социјалистичке изградње, у цјелини важе и за нашу земљу, као и за све друге. Али то нису искуства само СССР-а, то су теоретска искуства међународног пролетаријата у борби против капитализма, која је први остварио руски пролетаријат, а теоретски разрадио Лењин и касније, у условима социјалистичке изградње, допунио Стаљин.“²⁴ Спрега марксистичко - лењинистичке теорије с револуционарном праксом, борба против монопола над теоријском сфером и оријентација на властити теоријски напор, постулати су партијских пленума. Они су, дакако, имали посљедице по методички статус теоријске „афере“ уопће, а марксизма напосе. Повезано с тим је и интенција Резолуције о теоријском раду у КПЈ²⁵ у смјеру слободне дискусије и борбе мишљења као предувјета теоријског рада, постављања теорије у ранг носивих питања Партије, проучавања марксизма (примјетно је да се у Резолуцији не спомиње синтагма марксизам - лењинизам) с нагласком на знанственост наспрам његове идеологијске стране.

Но, оно што је за истраживање кључне могућности марксистичке теорије у нас било значајно, збивало се у предјелу садржајности синтагме, а не више на њеној извањско-упорабној разини. Тај је пријелаз био омогућен властитим теоријским сабирањем. Концепцијом самоуправљања, обликованом у току 1949, а успостављеној 1950. године, докинута је право идеологијског монопола и омогућено ново методичко постављање марксизма. Идеологијски пријепори²⁶ унутарњих конститутивних претпоставки за постављање марксизма на разину теоријског питања остали су унутар запретености оног истог идеосклопа за који је био одређујући идеологијско-директивни приступ збиљи.²⁷

3.) Новост ситуације почетком педестих година огледала се у смјештању марксизма у посве друкчији ситуацијски оквир означен историјским промјенама, понајприје идеологијским резом у међународном радничком покрету и „повратком“ теоријском изворишту.

Док се контекстуализација темељила на праву теоријског упосебљења изведеног унутар идеологијског склопа, за Марцов концепт се тек ваљало изборити.²⁸ Пропитивање теоријских и повијесних могућности револуције²⁹ бива могуће уз ревалоризацију изворне Марксове мисли као навластите претпоставке. Радило се о промишљању социјализма на више планова (теоријском, социјалном, политичком), интерферирању теоријских кругова, што су за подтекстуални означитељ имале теорију одраза, зрењу и стваралачком искушавању југославенских марксиста и њихових полемичких спорова.³¹ Спорови исказују темељне упите духовне климе педесетих година. Унутар литерарно-филозофског дискурса гледишта се сабиру око проблема односа друштва и умјетности, отварајући при том много питања: проблем партијности књижевности, однос спрам соцреализма, релацију реализам - модер-

низам, валидност марксистичке естетике и др.; унутар текстуалне грађе а често филозофским претензијама бистре се мишљења око знаности и идеологије и става спрам егзистенцијализма, а уједно слуте различити ходови реинтерпретације Марксове изворишне мисли. У хоризонту Марксове оријентације означене као „повратак Марксу” напори се центрирају на проблематику социјалистичког хуманизма, „откривање” теорије отуђења и проблематизирање категорије рада (увертира у *praxis*), односа социологије и историјског и дијалектичког материјализма, а поткрај педесетих година на питање методе и методологије у марксизму, однос „старог” и „младог” Маркса и др.

Умјесто шире експликације теоријских пробоја који су се често, напомене ради, одвијали изван стриктних теоријских фронтова, ваља назначити да се слиједом еманципацијске тенденције од идеологијског и других монопола збивао отклон од диамата, те изведена експлицитна филозофска критика стаљинизма.³²

Питање друштвене дјелотворности теорије добива нове претпоставне премисе: прво, својеврсним расцијепом у односу марксизам - идеологија, односно докидањем изравне упућености марксизма на идеосферу и агитпроп сустав којим се посредовала пропагандна и упорабна функција марксизма; друго, спознајом да је теоријска проблематика ствар теорије, те се отуда надаје аутохтоност статуса „теоријске” сфере; треће, устројством јавности којом је омогућена отворена интелектуална комуникација међу знанственим дјелатницима. Другим ријечима, одвијао се процес културне 'интеграције' подређеном јавности, нарочито југославенске часописне сцене и трибина, често у организацији самих часописа (примјерице, загребачких Погледа или љубљанске Беседе). Теоријском промицању осигуране су навластите претпоставке.

Но, тамо гдје питање друштвене дјелотворности теорије остаје пријепорно, тиче се саморазумијевања позиције револуционарног субјекта означене 'идејношћу': Кад је Е. Кардељ у свом познатом говору³³, на Сједници Словенске академије знаности и умјетности 12. просинца 1949. године отворио питање партијности знаности у контексту надолазећих промјена, он је имплицитно проговорио не само о принципу партијности већ понајприје о склопу којем је партијност мјеродавна ознака. То је управо носива точка марксизма и идеологије путем које се декодира приступ на властитом проблему.

Не улазећи овом пригодом у анализу тог значајног дијела Кардељевог говора који је у својој конзеквентности имао све одлике повијесног а приоритета, ваља нагласити да је њиме тек дјеломице објављен раскид са устројством које партијност посредује, производи и којом се она самолегитимира. Раскид се читовао на разини прагматичког поимања знаности и њене задаће у револуционарном поретку, што је Кардељ означио као „руски терминус” партијности, односно као руководећу улогу совјетске друштвене науке и њезине утилитарности. Парадокс остаје у склопу разумијевања унутрашњих

могућности знаности и слободе („Наша наука несумњиво служи и мора да служи народу и његовом социјално-економском и културном напретку...”) ³⁴, коегзистенције слободе и зависности. При том се понајприје радило о повје­рењу у класност знаности, њезином функционалном овисношћу о друштвени поредак као и унапријед прокламираној, већ датој творачкој улози спрам слободе стваралаштва.

С краја четрдесетих година, када се пришло напуштању прагматичког поимања партијности, која је политичком кованицом „борба за чистоћу мар­ксистичке идеологије” дотад представљала мјесто јединства социо-духовне збиље, марксизма и идеологије, питање идејности се усложњава. Еманципа­ција од идеологијског покровитељства над теоријском сфером, с једне стране, и питање права на тумачење партијске линије у виду самовлаштења, с друге стране - означавају једнаковремену партијску позицију.

Нова улога Партије у духу Шестог конгреса КПЈ/СКЈ довела је до преструктурације односа на линији револуционарни субјект - агитпроп (уки­дањем Агитпропа, скученим компетенцијама у администрирању, друкчијим односом спрам идејне сфере) што је за посљедичност имало смањење инсти­туционалних модуса посредовања идеологије. Свибња 1955. године формира се Комисија за идеолошко-политички рад на разини ЦК СКЈ која се, уз идеологијски рад, као основицу бављења и координирања, установљује као мјесто јавног идејног и теоријског дјеловања. ³⁵ Марксизам је у средишту теоријског интереса Партије, али и предмет идеологијског рада.

Наиме, уз непобитан теоријски узлет на Маркову трагу - у смјеру рецепције, те дијелом и рефилозофикације Маркових категорија и осеби­чности властитог пута, паралелно је обитовао марксизам сводив на идеоло­гијску функцију у обличју марксизма за инструирање и идеологијски рад. Унутар настојања која су више обиљежена теоријским пробојима но хти­јењем за опстојношћу херметичког идеосклопа, подручје тзв. идејно-теориј­ског рада, марксистичког одгоја и образовања остало је углавном мимо, у процијепу, постајући резерват за утјецање догматских верзија марксизма. ³⁶

Опрека између новостворених теоријских могућности марксизма и функционализирајуће разине, добива јасне контуре у програмски радикали­зираној позицији Партије спрам теорије - у докидању права на идеологијски монопол на Седмом конгресу СКЈ.

Укратко: поимање друштвених конзеквенција идеосфере као функци­онално приређене позиције могуће је тек увидом у повијесну постављеност. У овом раду су тек назначени носиви моменти дате постављености; пријепори односа Комунистичке партије и њезине револуционарне идеологије спрам теорије - у основи питање марксизма.

БИЉЕШКЕ

1. П. Вранички, Хисторија марксизма III, Либер-Напријед, Загреб 1978, стр. 247.
2. У Маркса револуција је еминентно есенцијалистички, а нипошто емпиристички појам.

- Отуда, инзистирање на програмски неудојеном појму није само из разлога што, удомаћена дисинкција у југословенској (и хисторнографској) знаности на ИОБ и социјалистичку револуцију као прву и изградњу социјализма као другу фазу, неодољиво подсећа на тезу о нижди двоетапне револуције, коју је још 1945. Јосип Броз Тито експлицитно одбацио на оснивачком конгресу КП Србије, већ и због саме предметности - радикалне измјене свијета.
3. Свјесна сам могућих приговора о начелним стварима јер је марксизам и идеологија, или парафразирајући В. Сутлића, и јест и није идеологија. Но, полазиште је на функционално-институционалној изведби која јасно показује хисторијску метаморфозу оног идеолошког у марксизму, а у којој је марксизам као назор на свијет, првотни редуциран на политичку доктрину, бивао у суодносу.
  4. Довољно је подсејити на више расправа с различитим предзнацима на страницама Погледа, Филозофског прегледа, Прегледа, наших тема, Филозофије, наше содобности, Комуниста (М. Кангрга, В. Корач, М. Марковић, Р. Супек, В. Сутлић, Н. Тош, М. Животић.) Посебно је о томе писао Д. М. Бошковић у књизи: Становишта у спору (одјељак Спор о идеологији), Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, Београд 1981, стр. 141-177.
  5. Приклонила бих се једној упуту коју је А. Heller дала у својој књизи A Theory of History. Она гласи: „Добру теорију нужно не карактерише обухватање већег броја чињеница, него првенствено добијање више значења из прошлости.“ Према: А. Хелер, Теорија историје, Култура, Београд 1984, стр. 204.
  6. Д. Биланић, Хисторија Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, Главни процеси 1918-1985, Школска књига, Загреб 1985, стр. 106.
  7. Ж. Пуховски, Ауторитетско одношење, Културни радник, 4/1985, стр. 19-21.
  8. П. Вранички, нав. дј., стр. 248.
  9. Уз Стаљина и Лењина превођени су бројни писци и теоретичари службеног марксизма - лењинизма у много популарно-публицистичких издања - од Жданова и Молотова до Сорокина, Вишинског, Розентала, Сукова, Александрова, Корнилова, Леонтијева, Љапина, Виготског.
Совјетски аутори су, исто тако, 'пунили' теоријске празнине у гласилима и часописима у склопу пријеводних рубрика али и као уводници, добивајући тиме додатну - директивно-инструирајућу улогу.
  10. Успоредбом различитих статистичких и табеларних показатеља о издавачкој дјелатности у раздобљу од 1945-1948/49. закључујем слиједеће: 1) процентуално мали удио класика марксизма-лењинизма у цјелокупној марксистичко-лењинистичкој продукцији у Југославији (према: Статистички подаци о издавачкој дјелатности у нашој земљи, Наша књижевност, 12/1948, стр. 840 - свега 39,5 посто); 2) преминацију Лењинових и Стаљинових дјела у односу на Марцова, а посебно Енгелсова. Илустрације ради, тираж Стаљинових дјела је био троструко већи од Маркових, посебно Хисторија СКП(б).
  11. Усп. З. Млинар, Друштвене вредности, развој и конфликти, Социологија 3/1971, стр. 375-397.
  12. Тако, према Директивном упутству ЦК КПЈ о реорганизацији и агитацији пропаганде из липња 1945. године слиједи да се теоретско-предавачки сектор Агит-пропа (односно, његов руководитељ) брине: „...да у нашој штампи и пропаганди буду правилно тумачена с гледишта опће партијске линије, сва питања, да у партији и око партије не долази до унакажавања теорије марксизма-лењинизма; он треба, уз помоћ и контролу форума, да организира борбу и да је води против оних који унакажују теорију и линију; он треба плански да приступи организовању правилном одгајању маса у духу учења Маркса, Енгелса, Лењина и Стаљина.“ Према: Архив ИХРПХ, Фонд ЦК СКХ - Агитпроп, О реорганизацији агитације и пропаганде, 1945, стр. 2.
  13. Сложена структурална схема и честе организацијске мијене одликовале су агитпроп суштај. Уз модификације у начину рада, што налаже посебан осврт, агитпроп је покривао све секторе договорене Директивним упутством из липња 1945. године: сектор за штампу и пропаганду, теоретско-предавачки сектор, културни сектор, организационо-технички и педагошки.
  - 14.

Тако се, примјерице, у склопу теоријске „баштине“ Агитпропа ЦК КПХ из 1946. године нашао текст Предрага Враничког, тада студента филозофије: „О неким проблемима еволуционистичке етике.“ У њему аутор инзистира на марксистичком рјешавању проблема односа друштвеног бића и мишљења, али га теоријски не освјешћује, те непосредно тематизирање етичког проблема изводи, прије свега, критички разобличавањем етике грађанских идеолога. Према: А ИХРПХ, Фонд ЦК СКХ, Агитпроп, О неким проблемима еволуционистичке етике, 1946.

15. Због Ждановљевске критике Г.Ф. Александра и његове књиге: „Хисторија западноевропске филозофије“ посебно су значење у Агитпропу ЦК КПХ имали материјали везани уз издавање совјетског часописа „Вопроси философии“ 1947. год.
16. Занимљиво је споменути да је Б. Зихерл написао један од првих програматских текстова о социјалистичком реализму у нас још 1941. године у Содоности: „О реализму у литератури“.
17. Као примјер спомињем однос према тексту М. Крлеже (претпостављам да се ради о тексту: „Књижевност данас“, а који посве одудара од наступног соцреалистичког концепта) који се имао објавити у Републици.

Цитати: „Крлежа је са својим програматским књижевним чланком, како каже Рупчић, ставио редакцију „Републике“ пред свршен чин. Наиме, било је договорено, да Крлежа напише неку литерарну ствар за први број „Републике“. Међутим, кад је лист био сложен, Крлежа је донио чланак. Секретар Агитпропа ЦК КПХ, Сарајчић и Јоже Хорват прочитали су чланак Крлеже са којим се нијесу, умногоме сложили. Али, да не би раскинули сарадњу са Крлежом, чланак су дали у штампу. По њиховом мишљењу, Крлежа има услова да усвоји нашу линију.“ А ЦК СКЈ, VIII, VI/1-6-21, 1946.

18. I. Паић, Производња идеологије, Просвета, Београд 1984, стр. 188.
19. Иако се на Петом конгресу Комунистичке партије Југославије у склопу оптужби по Резолуцији Информбироа истиче правовјерност науци Марца, Енгелса, Лењина и Стаљина, те говори о истим марксистичким поставкама („(...) између схватања наше Партије и оних општих марксистичко-лењинистичких принципа који су изложени у писмима ЦК СКП(б) и поменутој Резолуцији Информационог бироа - не постоје никакве разлике“), истодобно се инзистира на стваралачкој примјени тих принципа на конкретне увјете. Дакле, конкретни реалитет постаје обазриво наглашено мјесто опорбе спрам једномишљења. Усп. М. Ђилас, Извјештај о агитационо-пропагандном раду, Пети конгрес комунистичке партије Југославије, 21-28. јула 1948, стенографске белешке, Култура, Београд 1949, стр. 226.
20. Ибидем, стр. 223.
21. Ибидем, стр. 222.
22. Усп. И. Ладика, На тему социјалистичког Информ-реализма, Културни радник, 7-8/1952, стр. 345.

Тако се, као што је видљиво из насловљеног чланка, унаточ поједностављених симболичких пријепора није одустајало до појма социјалистички реализам, а поготово од концепције реалистичке умјетности, већ од 'наопаког' схваћања појма партијности.

Укратко: у мјери у којој је појам партијности с позитивним предзнаком био истозначан совјетској идеологији као идеологији социјализма, уколико је ново - негативно значење редуцирано на партикуларитет (= идеологија државног капитализма и бирократске класе којој се умјетници прећутно покоравају).

23. Е. Шинко, Сабласте кружи Европом, Државно издавачко предузеће Хрватске, Загреб 1951, стр. 132.
24. М. Ђилас, Актуелна питања агитације и пропаганде, Партијска изградња, 1/1949, стр. 21.
25. Усп. Резолуција Четвртог пленума ЦК КПХ о теоријском раду у КПХ, Седнице Централног комитета КПХ (1948-1952), Комунист, Београд 1985, стр. 639-641.
26. Идеолошки пријепори су проистјецали из категоријске неосвјештености цијелог склопа који је био супсумиран синтагмом „марксизам - лењинизам“, али и извантеоријских дилема, емоционалних набоја и посредног 'пртљага' изворном Марцовом учењу. Стога, за „(...) марксистички идеолошки развој у Југославији остат ће и даље карактеристично извјесно унутарње протусловље, привремено несметано симултано постојање старог и

- револуционарно новог једно крај другог...". Е. Шинко, Друга југославенска револуција, Република, 1/1953, стр. 70.
27. Улога Агитпропа се у наведеном раздобљу разапнијала између појачаног дјеловања у идеологијској обради права на посебност (посебно, вањско-пропагандни сектор) и депрофесионализације властитог организацијског устројства. Уз даљње системске промјене његове компетенције се сужавају, посебно крајем 1951. године, када под називом Комисија за егитацију и пропаганду улази у састав Организационог секретаријата уз одређену самосталност.
  28. Усп. Разговор Д. Бошковића с М. Кангргом: Без грађанских слобода - ни трага од социјализма, Тхеориа, 1/12/1982, стр. 92.
  29. Увидом у један материјал Агитпропа, који је вјеројатно настао почетком 1950. године, већ су уочљиви досези отварања спрам дотада неприкосновених теоријских истина о држави, социјализму, диктатури пролетаријата (примјерице, питање „јачања” или одумирања државе у социјализму, неравнојерности развитак и сл.).
Ријеч је о непотписаном материјалу у агитпроповском посједу; А ИХРПХ, Фонд ЦК СКХ, Агитпроп.
  30. Теорија одраза је, на својеврстан начин, унутарњи означитељ спорова које је проносила атмосфера ослобађања баласта догматског марксизма (у филозофији на разини гносеологичко-онтологичко, у стваралаштву - на разини одбацавања или потпоре соцреализма и др.).
Интенција тих распри довела је до експлицитног одбацавања теорије одраза на Бледском пленуму студеног 1960. године (напомене ради, ријеч је о Четвртом стручном савјетовању Југословенских удружења за филозофију и социологију).
  31. Отому је посебно писао Д. М. Бошковић у књизи: Становишта у спору (нав. дј.), сматрајући их у суштини споровима о слободи духовног стваралаштва.
  32. Усп. В. Голубовић, С Марксом против стаљинизма Југославенска филозофска критика стаљинизма 1950-1960, Глобус, Загреб 1987.
  33. Говор Едварда Кардеља, Наша наука има пред собом задатке од великог историјског значаја, Напријед, 51/194, стр. 1.
  34. Ибидем.
  35. При Идеолошкој комисији ЦК СКЈ воде се у претконгресној атмосфери 1956. и 1957. године интензивни разговори на састанцима актива филозофа, историчара, правника, социолога, ликовних стваралаца о теоријским стварима. Њима је доминирао нови стил рада сажет у даљнијој реченици: „(...) треба водити рачуна и о томе да се не доносе олако закључци о политичким квалификацијама неких дискусаната по теоретским питањима...”. Према А ИХРПХ, Фонд ЦК СКХ, Записник са стастанка Секретаријата Идеолошке комисије ЦК СКЈ, 30, В 1957, стр. 2.
  36. Примјер за то је, међу осталим, књига И. Косановића: Дијалектички материјализам (Увод у основна питања филозофије марксизма), која је у педесетим годинам фигурирала као основно теоријско штиво за филозофију марксизма замијенивши IV главу Хисторије СКП (б). Усп. И. Косановић, Дијалектички материјализам, Веселин Маслеша, Сарајево 1956. (II изд.).

САЖЕТАК

У тексту се разматра однос марксизма и идеологије као носиви пријепор револуционарног субјекта у времену изградње социјализма.

Истраживање улоге КПЈ/СКЈ спрам властите револуционарне теорије и праксе смјешта се у раздобље од 1945. до 1960. године. Унутар датог историјског контекста ауторица разабире увјетно три фазе које корелирају с промјеном улоге и физиономије Партије: прву (1945 - 1948/49), у којој је марксизам изравно упућен на идеосферу и агитпроп као њен институционални модел; другу (1948/49 - 1952/53), коју карактеризира осебичан рез у начелној поставци: совјетска револуција - револуција уопће, те се остварују моменти пријелаза; трећу (1952/53 - 1960), у којој се кида изравна свеза марксизма и агитпропа (његова посредовања), а марксизму легитимира знанствени статус. У овој посљедњој, уз присуство идеологијских опрека унутар Партије, радило се о повратку изворној Марксовој мисли и теоријском промишљењу властитог пута.

Основни ауторичин напор био је да путем призме историјских мијена укаже на слојевитост еманципаторског процеса ка теоријском промицању марксизма и аутономији стваралаштва.

Biljana Kašić

SUMMARY

This article discusses the relation between Marxism and ideology, as the main conflict of the revolutionary subject in the development of socialism.

The attitude of the Yugoslav Communist Party towards its own revolutionary theory and practice is studied in the period 1945-1960. The author distinguishes three phases which correlate with changes of the role and the profile of the Party: first /1945-1948/9/, in which Marxism appears as the ideology, directly oriented towards the propaganda office as its institutionalized model; second (1948/49-1952/53), the transitional with the important cut in the principles assumption: the Soviet revolution-the revolution as such; third (1952/53-1960) the break up between Marxism and the propaganda office /its mediator/, and establishing scientific status for Marxism. The last phase, recognizing the ideological disagreements within the Party, represents the return to the original Marx thought and the theoretical analyses of its course.

The author's main goal was to show the stratification of the theoretical promotion of Marxism and the autonomy of creative work.